

РАЗДЕЛ. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 821.512.154(575.2)

Таласбаева Г. Төрөгелдиева Г.

ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ БААЛУУЛУКТАР ЖАНА АЛАРДЫН ПЕДАГОГИКАЛЫК МААНИСИ

Таласбаева Г. Төрөгелдиева Г.

ЦЕННОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ И ИХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Таласбаева Г. Төрөгелдиева Г.

VALUES IN THE WORKS OF ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ AND THEIR PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE

Аннотация: Бул макалада Чыңгыз Айтматов чыгармаларындагы негизги адамдык жана руханий баалуулуктар талданат. Автордун чыгармаларында чагылдырылган адамгерчилик, бооркерлик, эмгекчилдик, мекенчилдик жана табиятты сүйүү сыяктуу баалуулуктардын тарбиялык мааниси каралат. Ошондой эле бул баалуулуктардын билим берүү процессинде, айрыкча педагогикалык тарбияда колдонушу талданып, аладын жаш муундун руханий дүйнөсүн калыптандыруудагы ролу көрсөтүлөт. Макалада жазуучунун айрым чыгармалары мисал катары каралып, алардын педагогикалык мааниси илимий негизде түшүндүрүлөт. Изилдөнүн жыйынтыгында Айтматовдун чыгармалары жаштарды адамгерчиликке, жоопкерчиликке жана мекенди сүйүүгө тарбиялоодо маанилүү педагогикалык булак экени аныкталат.

Ачкыч сөздөр: Чыңгыз Айтматов, баалуулуктар, педагогика, тарбия, адамгерчилик, мекенчилдик, адабият.

Аннотация: В данной статье анализируются основные человеческие и духовные ценности в произведениях Чыңгыз Айтматов. Рассматривается воспитательное значение таких ценностей, отражённых в творчестве автора, как гуманизм, доброта, трудолюбие, патриотизм и любовь к природе. Также анализируется использование этих ценностей в образовательном процессе, особенно в педагогическом воспитании, и показывается их роль в формировании духовного мира молодого поколения. В статье некоторые произведения писателя рассматриваются в качестве примеров, а их педагогическое значение объясняется на научной основе. В результате исследования определяется, что произведения Айтматова являются важным педагогическим источником в воспитании молодежи в духе гуманизма, ответственности и любви к Родине.

Ключевые слова: Чыңгыз Айтматов, ценности, педагогика, воспитание, гуманизм, патриотизм, литература.

Abstract: This article analyzes the main human and spiritual values reflected in the works of Чыңгыз Айтматов. The educational significance of such values as humanity, kindness, diligence, patriotism, and love for nature presented in the author's works is examined. The article also analyzes the application of these

values in the educational process, especially in pedagogical upbringing, and highlights their role in shaping the spiritual world of the younger generation. Several works of the writer are considered as examples, and their pedagogical significance is explained on a scientific basis. The results of the study show that Aitmatov's works serve as an important pedagogical source for educating young people in the spirit of humanity, responsibility, and love for their homeland.

Keywords: *Чыңгыз Айтматов, values, pedagogy, education, humanity, patriotism, literature.*

Киришүү

Жаш муунду тарбиялоо жана алардын адамдык сапаттарын калыптандыруу билим берүү системасынын негизги максаттарынын бири болуп саналат. Окуучулар билимди гана эмес, адамгерчилик, жоопкерчилик жана боорукерлик сыяктуу баалуулуктарды да өздөштүрүшү зарыл.

Бүгүнкү күндө педагогика илиминин өтө актуалдуу маселелеринин бири болуп: биринчиден, мугалимдик кесипти жан дүйнөсү менен тандап алган адистерди даярдоо болуп саналат.

Экинчиден, дагы бир орчундуу маселелердин бири болуп, мугалим менен окуучулардын арасындагы мамиле болуп саналат. Окумуштуулар арасында бул маселе боюнча да ар түрдүү көз караштар бар. Бири мугалим менен окуучулардын ортосунда мамиле жасалма иретинде эмес, тескеринче достук маанайдагы мамиле, түшүнүүчүлүк, кызматташтык, чыгармачыл иш-аракеттеги мамиле болушу зарыл деп айтса, бири авторитардык мамиленин болушу зарыл, мугалим менен окуучунун ортосундагы (дистантты) башкача айтканда аралыкты сактап, талап коючулук болуу керек деп айтып келишет. Мына ушул ой-пикирлердин баарына кыргыз элинин чыгаа, даанышман жазуучусу Ч. Айтматов өзүнүн чыгармаларында кеңири ачып көрсөткөн.

Айтматовдун чыгармаларынын педагогикалык идеясы-азыркы, башкача айтканда келечектеги Мугалимдерди окутуп-тарбиялоодо орду зор. Ч. Айтматовдун ар бир чыгармасын окуган сайын жан дүйнөң тазарып, жаңыланып, жаңыча көз караштар менен ойлор пайда болуп, жаңы кадамдарды шилтөөгө дем-күч берип, жашоого шыктандырып турат. Азыркы учурда элдик педагогиканын салттарын, булактарын өсүп келе жаткан жаш муундарга окутуп-тарбиялоо иши

Эң маанилүү маселелердин бири болуп саналат. Төгөрөктүн торт бурчуна аттын кашкасындай таанымал болгон жазуучу Ч. Айтматовдун таалим, тарбия жөнүндөгү ой толгоолору кыргыздын элдик педагогикасынын идеяларынан азыктангандыктан, окурмандарга өтө жеткиликтүү, таасирдүү жана жугумдуу.

Ч. Айтматовдун чыгармаларында кыргыз элинин тили, дили, тарыхы, маданияты, оюндары, каада-салттары, үрп-адаты кеңири чагылдырылган. Демек, жаш жеткинчектерге тарбия, таалим берүүдөгү кыргыз элинин залкар педагогикалык идеяларын жана бай тажрыйбасын жалпы адамзаттын өткөн муундарынын урпактарына керээз кылган ыйык мурастарын, өзүнүн чеберчилиги, көркөмдөп баян этүүдөгү чыгармачылыгы менен Айтматов Чыңгыз кыргыз элин дүйнө жүзүнө таанытып жана кыргыз элинин педагогикалык ой жүгүртүүсүн дагы бийик сереге көтөрдү. Кыргыздын кылымдарды карыткан маданий дарамети менен бугунку дүйнөлүк цивилизациянын ортосундагы нукту түйшүктүү изденүүлөр менен аныктап, ага даңгыр жол салган Чыңгыз Айтматов биздин элдик педагогикабызды жалпы инсанияттын руханий кенчине айландырды. Анын каармандары каармандары-Данияр, Жамийла, Момун, Султанмурат, Дүйшөн-Бостон жана башка кыргыздын элдик тарбиясынын идеясындагы инсандар. Алардын көркөмдөлгөн элестери элдин руханий дүйнөсүндөгү асыл сапаттарды (чынчылдык, аялдуулук, мээнеткечтик, туруктуулук, элге, Ата журтка берилгендик, жөнөкөйлүк жана башка) чагылдырат. Ошентип Ч. Айтматовдун педагогикалык ойлору, педагогикалык идеялары биз үчүн баа жеткиз байлык болуп эсептелет.

Көркөм адабият жаштарды тарбиялоодо маанилүү каражат болуп эсептелет. Анын ичинде кыргыз элинин белгилүү жазуучусу Чыңгыз Айтматов өз чыгармаларында адамдык, руханий жана улуттук баалуулуктарды терең чагылдырган. Анын чыгармалары студенттерди тарбиялоо жана алардын дүйнө

таанымын кеңейтүү жаатында чоң педагогикалык мааниге ээ.

Максат: Айтматовдун чыгармаларындагы баалуулуктарды талдоо жана алардын педагогикадагы маанисин ачып берүү.

Айтматовдун чыгармаларындагы негизги баалуулуктарды аныктоо.

Чыгармалар аркылуу берилген адамгерчилик жана моралдык баалуулуктарды талдоо.

Педагогикада бул чыгармаларды колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүү.

1. Айтматов чыгармаларындагы баалуулуктар

Айтматовдун чыгармалары адамзатка тиешелүү жалпы адамдык баалуулуктарды камтыйт. Алардын ичинен негизгилери:

1. Адамгерчилик жана боорукерлик

2. Эмгекчилдик жана чыдамкайлык

3. Мекенчилдик жана патриоттук тарбия

4. Улууларга урмат жана салт-санаага сый

5. Табиятты сүйүү жана коргоо

Бул баалуулуктар педагогикада жаштарды туура тарбиялоодо колдонулганда чоң мааниге ээ.

2. Чыгармалардагы мисалдар

2.1 “Ак кеме”

Бул чыгармада бала менен чоң атанын мамилеси жана табиятка болгон сүйүү сүрөттөлөт. Бала табиятты, жаныбарларды жакшы көрүп, жакшы сапаттарды өздөштүрөт.

Тарбиялык идеялар:

- боорукерлик

- табиятты коргоо

- адилеттүүлүк

- улууларды урматтоо

Педагогикалык колдонуу: Сабакта чыгарманы окуп, талкуу жүргүзүү аркылуу адамгерчилик жана боорукерлик баалуулуктарын түшүндүрүүгө болот.

2.2 “Саманчынын жолу”

Баш каарман Толгонай кыйын турмушту башынан өткөрүп, сабырдуулук жана эмгекчилдик көрсөтөт.

Баалуулуктар:

эмгекчилдик

чыдамкайлык

мекенди сүйүү

адамдык кайрат

Педагогикалык мааниси: Студенттерди кыйынчылыктарга чыдамкай болууга жана жоопкерчиликти сезүүгө тарбиялайт.

2.3 “Эрте келген турналар” чыгармасындагы Инкамал апай

Согуш мезгилиндеги балдардын турмушу сүрөттөлгөн. Балдар жаш болсо да жоопкерчиликти сезип, эмгек кылышат.

Баалуулуктар:

патриоттук тарбия

эмгекке жоопкерчилик

достук жана биримдик

мекенди сүйүү

Педагогикалык мааниси: Жаштарды мекенчилдикке жана коомго пайдалуу болууга тарбиялайт.

3. Педагогикалык талдоо

Айтматовдун чыгармалары педагогикада колдонулганда төмөнкүлөргө жардам берет:

1. Руханий дүйнөнү байытуу – студенттер чыгармаларды окуп, талкуу жүргүзгөндө адамдык сапаттарды өздөштүрөт.

2. Ой жүгүртүүнү өнүктүрүү – талкуулар студенттердин чечим чыгаруу жөндөмүн күчөтөт.
3. Баалуулуктарды калыптандыруу – адамгерчилик, боорукерлик, патриоттук сезим жана эмгекчилдик үйрөтүлөт.
4. Практикалык колдонуу – сабакта эссе жаздыруу, ролдук оюндар жана талкуулар аркылуу баалуулуктарды турмушта колдонууга үйрөтөт.

4. Жыйынтык

Чыңгыз Айтматов чыгармалары терең тарбиялык мааниге ээ. Аларда адамгерчилик, боорукерлик, эмгекчилдик, сабырдуулук жана мекенди сүйүү сыяктуу баалуулуктар чагылдырылган. Автор чыгармалардын каармандары аркылуу жаш муундарды адам болуп калыптанууда-адеп-ыймандуулукка, илим-билимге умтулууга эли жерин, мекенин коргоого, жаратылышты сүйүүгө эң негизгиси-адамдык асыл сапаттарды сактоого тарбиялайт.

Анткени чыгармаларды көбүрөөк окуп, анын айтып кеткен идеяларын бүгүнкү күндө таалим, тарбия жаатында кеңири пайдалансак, анда биз окуу-тарбия иштеринде бир канча ийгиликтерге жетишет эле.

Демек, Ч. Айтматовдун педагогикалык даанышмандыгын терең изилдеп жөнгө салуу келечек окумуштуулардын жана илимий мекемелердин эл алдындагы парзы.

Чыгармаларды педагогикада колдонуу студенттердин руханий дүйнөсүн байытып, алардын туура тарбия алышына жардам берет.

Цитата: “Адам үчүн эң кымбат нерсе — адам бойдон калуу.” – Ч. Айтматов

Бул сөз жаштарды тарбиялоодо чоң мааниге ээ. Билим берүү процесси адамды билимдүү гана эмес, адамгерчиликтүү, жоопкерчиликтүү жана боорукер кылып тарбиялоого багытталган.

Колдонулган адабияттар:

1. Чыңгыз Айтматов. Чыгармалар жыйнагы.
2. “Ак кеме”.
3. “Саманчынын жолу”.
4. “Эрте келген турналар”.
5. “Ч. Айтматовдун идеялары жана бүгүнкү илимий педагогика” А. Батыралиев
6. Найманбаев, М. Ж. Гумандуу педагогика улуттун өнүгүү башаты катары / М. Ж. Найманбаев, А. К. Шишкараева // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2022. – No. 2(51). – P. 90-94. – EDN AQWQVQ.
7. Найманбаев, М. Ж. Баланын өнүгүшүндө өспүрүм курактын орду, мааниси жана “кризистин” келип чыгышы / М. Ж. Найманбаев, А. А. Насирова // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2023. – No. 1(54). – P. 159-163. – EDN QFFTEK.
8. Токоева, Г. С. Тарыхый-маданий жайларды изилдөөдөгү 3D моделдөөнүн илимий-усулдук негиздери / Г. С. Токоева, Ы. М. Кожоназарова // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – No. 3-2(62). – P. 140-147.
9. Токоева Г. С. Отражение бытия человека в пословицах и поговорках кыргызского народа / Токоева Г. С., Баймырзаева Б. М. // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2018. – № 2(37).